

РОДНАЕ слова

2011/7

(283)

ліпень

Рэдакцыйная калегія

доктар філалагічных навук А. Бельскі (намеснік)
 доктар філалагічных навук М. Прыгодзіч (намеснік)
 доктар педагагічных навук М. Яленскі (намеснік)
 доктар мастацтвазнаўства Т. Габрусь
 доктар філалагічных навук У. Гніламедаў
 доктар мастацтвазнаўства В. Дадзіёмава
 доктар філалагічных навук В. Іўчанкаў
 доктар гістарычных навук,
 доктар архітэктуры А. Лакотка
 доктар філалагічных навук А. Ліс
 доктар філалагічных навук А. Лукашанец
 доктар філалагічных навук В. Максімовіч
 доктар мастацтвазнаўства У. Мартынаў

доктар філалагічных навук І. Казакова
 доктар філалагічных навук А. Ненадавец
 доктар філалагічных навук В. Новак
 доктар педагагічных навук І. Паўлоўскі
 доктар мастацтвазнаўства В. Пракацова
 доктар філалагічных навук В. Рагойша
 доктар філалагічных навук І. Роўда
 доктар філалагічных навук І. Саверчанка
 доктар філалагічных навук В. Старычонок
 кандыдат філалагічных навук М. Трус
 доктар філалагічных навук М. Тычына
 доктар філалагічных навук І. Чарота
 доктар філалагічных навук Т. Шамякіна

Навуковыя кансультанты

Г. Адамовіч, Р. Аладава, М. Аляхновіч,
 Г. Арцямёнак, А. Багданава, З. Бадзевіч,
 А. Белая, Д. Дзятко, Т. Казакова,
 В. Карамазяў, У. Каяла, В. Лемцогова,
 І. Лепешаў, Е. Лявонава, В. Ляшук,

В. Ляшчынская, А. Макарэвіч, У. Мархель,
 З. Мельнікава, П. Міхайлаў, М. Мішчанчук,
 М. Мушынскі, М. Новік, В. Рагаўцоў, В. Русілка,
 У. Рынкевіч, У. Сенькавец, А. Солахаў, А. Станкевіч,
 П. Сцяцко, Т. Тамашэвіч, Н. Усава, І. Штэйнер

Рэдакцыйная рада

Р. Бабашка, М. Бубешка, В. Буланда,
 І. Булаўкіна, В. Давідовіч, М. Жуковіч,
 Р. Ільіна, З. Камароўская, В. Кажура,

Л. Лазарчык, А. Марціновіч, Г. Марчук,
 М. Пазнякоў, А. Панфіленка, Т. Прадзед,
 А. Тарайковіч, І. Таяноўская

Над нумарам працавалі

рэдактары:

Вольга Крукоўская (Грані супрацоўніцтва; *Методыка і вопыт*: Тэст на ўроку, Актуальная тэма, У метадычную скарбонку, У дапамогу настаўніку, Адрасы педагагічнага майстэрства, Рыхтуемса да алімпіяды; *Калі закончыўся ўрок*: Беларусь – мая Радзіма),

Крысціна Пучынская (*Літаратура і час*: Шматгалосае рэха, У энцыклапедыю “Максім Багдановіч”, Новае прачытанне, Малады даследчык прапануе; *Калі закончыўся ўрок*: 3 юбілейных дзён; Крыжаванка),

намеснік галоўнага рэдактара
 адказны сакратар
 дзяжурны рэдактар
 літаратурны рэдактары
 вядучы рэдактар літаратурны
 тэхнічны рэдактар
 галоўны бухгалтар
 загадчык прыёмнай

Ларыса Сагановіч (*Мовы рысы непаўторныя*: Унармаванне тэрміналогіі, Пачынальнікі, Малады даследчык прапануе, Міжпрадметныя сувязі, У свеце слоўнікаў; *Методыка і вопыт*: Новае ў правапісе),
Мікола Трус (*Літаратура і час*: Жывое гучанне класікі, 3 гісторыі псеўданімаў, Віншваем юбіляра!),
Наталля Шапран (*Літаратура і час*: 3 архіваў часу; *Калі закончыўся ўрок*: 3 вопыты работы; *Нацыянальная і сусветная культура*: Вяртанне да вытокаў, Спадчына, Светлыя імёны Беларусі, Актуальная тэма, Дыялог з карцінай),

Марыя Кныш,
Аляксандр Канановіч,
Крысціна Пучынская,
Ніна Ваніцкая, Вера Гарноўская,
Алена Салахтдзінава,
Канстанцін Лісецкі,
Валянціна Ракіцкая,
Вольга Барздова.

ЗАСНАВАЛЬНІК:
 МІНІСТЭРСТВА
 АДУКАЦЫІ
 РЭСПУБЛІКІ
 БЕЛАРУСЬ

УСТАНОВА
 «РЭДАКЦЫЯ ЧАСОПІСА
 “РОДНАЕ СЛОВА”»

Часопіс выходзіць
 з 1988 года
 (у 1988 – 1991,
 №№ 1 – 48,
 выдаваўся пад назвай
 “Беларуская мова
 і літаратура ў школе”)

Галоўны рэдактар

**Зоя
 ПАДЛІПСКАЯ**

ВОДГУК НА МАСТАЦКІ ТВОР НА ўРОКАХ ЛІТАРАТУРЫ

Водгук на літаратурны твор можна разглядаць як жанр творчай працы, які мае ўласныя разнавіднасці. Вучні звяртаюцца да розных відаў водгукаў: сачыненне, ліст да аўтара, верш, эсэ, дзённік, навела, замалёўка, рэпартаж. Традыцыйна водгукі пішуцца ў форме сачынення. Аналіз вучнёўскіх водгукаў дапамагае настаўніку вызначыць асаблівасці ўспрымання школьнікамі літаратурнага твора як на этапе першапачатковага самастойнага чытання, так і пасля аналізу або абмеркавання твора на ўроку, прасачыць рост чытацкай культуры, узровень сфарміраванасці ўменняў самастойна аналізаваць і ацэньваць мастацкія творы.

Да напісання водгукаў рыхтуюцца паэтапна. У пачатковых класах вучні запісваюць назвы прачытаных кніг, імёны аўтараў, коратка пераказваюць змест твора або асобнага эпізоду, адзначаюць, ці спадабалася кніга. Пераказ прачытанага твора ў пачатковых класах – самая простая форма водгуку: школьнік вылучае з усяго сюжэта тое, што, на яго думку, заслугоўвае найбольшай увагі, спыняецца на найбольш значных з асабістага пункту гледжання эпізодах.

Напісанне водгуку ў сярэдніх і старшых класах – адзін з самых перспектыўных і разам з тым складаных відаў пісьмовых работ творчага характару. Узнікае пытанне: “Чаму, напрыклад, канкурсанты паспяхова напісалі дыктоўку, выканалі няпростае заданні лінгвістычнага характару, урэшце, выявілі даволі высокі ўзровень вуснага маўлення (хоць тут яшчэ ёсць над чым працаваць, і пра гэта варта гаварыць асобна), але аказаліся бездапаможнымі, за выняткам нямногіх, пры напісанні пісьмовага водгуку на мастацкі твор?” [1, с. 65]. Адказ, напэўна, трэба шукаць у высвятленні дзвюх акалічнасцей: 1) складанасці літаратурнага твора як цэласнай мастацкай сістэмы; 2) цяжкасцей, звязаных з успрыманням вобраза, асабліва чытачамі, у значнай меры не падрыхтаванымі да высокай ступені мастацкай умоўнасці, – школьнікамі. “Мастацтва спасцігаць мастацтва” – дадзена аксіёма чытацкага ўспрымання павінна вызначаць змест урокаў літаратуры, толькі пры выкананні гэтай умовы вучань зможа праявіць сябе ў жанры творчай працы – водгуку.

Важнай праблемай у напісанні водгукаў з’яўляецца выбар мастацкіх твораў. Метадысты рэкамендуюць звяртацца не да тых тэкстаў, што ўваходзяць у школьную праграму і выву-

чаюцца на ўроках, а да незнаёмых твораў вядомых аўтараў або твораў, што былі незаслужана забыты. «Выбар мастацкіх твораў павінен быць накіраваны на выяўленне творчых здольнасцей школьнікаў, іх самастойнасці ў інтэрпрэтацыі і ацэнцы літаратурных твораў, умення аргументавана будаваць меркаванне, складаць водгук або рэцэнзію на невядомы ім твор. Пры выбары мастацкіх твораў неабходна перш за ўсё арыентавацца на імёны класікаў, гэта значыць мець на ўвазе тую частку мастацкай славы, якая з’яўляецца цікавай і аўтарытэтай для шэрагу пакаленняў і складае “залаты” фонд літаратуры» [2]. Пры падборы літаратурных твораў улічваюць актуальнасць іх зместу, высокія маральныя і ідэйна-эстэтычныя вартасці, вобразнасць, зладжанасць мастацкай формы.

Водгук выкарыстоўваецца як адно з асноўных заданняў на прадметных алімпіядах розных узроўняў: ад унутрышкольных да рэспубліканскіх. Падрыхтоўка вучня-ўдзельніка алімпіяды да напісання водгуку патрабуе ад настаўніка асаблівага педагагічнага майстэрства, паколькі школьнік дэманструе не толькі ўласныя веды, уменні, навыкі, але і агульны ўзровень літаратурнага развіцця вучняў класа (школы, раёна, горада, вобласці, краіны). “Алімпіядны конкурс – гэта своеасаблівы зрэз, які паказвае падрыхтаванасць школьнікаў да ўспрымання мастацкага твора і яго аналізу, ступень валодання выпускнікамі пісьмовай формай мовы” [3, с. 65].

Структурна гэты від творчай працы мае наступныя элементы:

- асноўная думка твора, тэзіс (сцвярдженне), які трэба даказаць;
- доказ думкі (аргументы, прыклады);
- вывад.

Такім чынам, у структурных адносінах водгук набліжаецца да сачынення-разважання, якое мае аналагічную будову. Фармулюючы асноўную думку твора, неабходна арыентаваць вучняў на дакладнасць, яснасць меркавання. Пасля вызначэння асноўнай думкі школьнікі пераходзяць да аргументаў, што абгрунтоўваюць вызначаны тэзіс. Доказнасць думкі вучня-чытача залежыць ад сталасці яго мыслення, падбору фактычнага і цытатнага матэрыялаў, умення лагічна выкладзіць ўласныя меркаванні адносна агульнай ідэі твора. Вывад надае водгуку завершаны выгляд, ён павінен быць запамінальным, яркім. Варта арыен-

таваць вучняў на сцісласць, грунтоўнасць, дакладнасць вывадаў у водгуку, іх адпаведнасці абранаму тэзісу.

Паводле структурных і змястоўных асаблівасцей водгук на літаратурны твор падобны не толькі да сачынення-разважання, але і да рэцэнзіі. Інтэрнэт-сайты, дзе прэзентуюцца водгукі на літаратурныя творы, вельмі часта змяшчаюць на адной старонцы і рэцэнзіі. У школьнай практыцы вучні таксама нярэдка падмяняюць адно паняцце другім. Сапраўды, гэтыя віды работ блізкія і па змесце, і па форме: вучань павінен выказаць уласныя меркаванні, раскрыць мастацкі змест твора, ацаніць учынкi і паводзіны герояў, зыходзячы з мастацкай фактуры твора. Аднак водгук у параўнанні з рэцэнзіяй мае сваю спецыфіку: “У рэцэнзіі аналізуецца змест твора і майстэрства аўтара, яго ўменне карыстацца сродкамі мовы, у тым ліку і вобразна-выяўленчымі, і кампазіцыйнымі прыёмамі. Рэцэнзент імкнецца (павінен імкнуцца) да максімальнай аб’ектыўнасці ў ацэнцы твора, таму свае думкі і меркаванні падмацоўвае спасылкамі на вядомыя аўтарытэты, ужывае цытаты. А ў водгуку выказваюцца свае погляды, інтарэсы, перадаюцца асабістыя ўражанні ад твора. Таму водгук пішацца ад першай асобы, вызначаецца эмацыйнасцю выкладу... Калі ў водгуку аналізуецца не толькі змест (тэма і тая рэальнасць, тыя факты, з’явы, што апрацаваны ў гэксце для раскрыцця тэмы), але і мастацкі бок твора (сюжэт, кампазіцыя, моўныя сродкі і прыёмы), ён набліжаецца да рэцэнзіі” [1, с. 65]. Як бачым, вызначыць дакладную мяжу паміж водгукам і рэцэнзіяй складана. Тым не менш настаўнік павінен арыентаваць вучня на эмацыйнасць, вобразнасць, нязмушанасць уласных ацэнак у водгуку, долю суб’ектыўнасці яго зместу як вызначальныя рысы дадзенага віду работы. Разам з тым варта папярэджаць фарміраванне павярхоўнага стаўлення вучняў да мастацкага твора, катэгарычнасць уласных ацэнак – неапраўданых, надуманых, далёкіх ад мастацкай канцэпцыі аўтара; скіроўваць школьніка на грунтоўны літаратуразнаўчы і лінгвістычны аналіз твора.

На нашу думку, спецыфіка напісання водгук заключана ў тым, каб гарманічна спалучыць два супрацьлеглыя пачаткі: філалагічную заданасць у інтэрпрэтацыі літаратурнага твора з лёгкасцю, нязмушанасцю і адначасова сталасцю чытацкай думкі.

Канкрэтныя патрабаванні да водгукі як аднаго з відаў конкурсных работ вызначаюцца аргкамітэтам алімпіяды, зацвярджаюцца па-

лажэннем аб яе правядзенні. Крытэрыі ацэнкі водгукі, аб’ём работы адрозніваюцца ў залежнасці ад статусу алімпіяды. Так, напрыклад, у адпаведнасці з Парадкам правядзення алімпіяды школьнікаў Саюзнай дзяржавы “Россия и Беларусь: историческая и духовная общность” у 2010 г. для вучняў X, XI класаў агульнаадукацыйных устаноў Рэспублікі Беларусь і Расійскай Федэрацыі прадугледжваўся адборачны тур. На ім удзельнік алімпіяды самастойна выбіраў тэму сачынення ў выглядзе водгукі на адзін з прапанаваных вершаў. Сачыненне прэзентавалася на электронным і папяровым носбітах аб’ёмам да 2 – 3 старонак фармату А 4, (шрыфт 14, інтэрвал 1,5). “Журы ацэньвае сачыненні ўдзельнікаў адборачнага этапу алімпіяды па наступных крытэрыях:

- адпаведнасць зместу водгукі выбранаму ўдзельнікам вершу;
- характарыстыка вобразна-выяўленчых сродкаў;
- культура цытавання матэрыялу;
- аргументацыя;
- адлюстраванне ў сачыненні асобы і пазіцыі яго аўтара;
- пісьменнасць” [4].

На практыцы (алімпіяда вучняў школ Брэсцкай вобласці, 2011 г.) выкарыстоўваюць наступныя крытэрыі ацэнкі водгукі на мастацкі твор.

I. Уменне выяўляць асноўную тэматыку і праблематыку твора (да 2 балаў):

- правільнае разуменне тэмы і праблемы твора (2 балы);
- няпоўнае разуменне тэмы і праблемы твора (1 бал);
- прыблізнае разуменне тэмы і праблемы твора (0,5 бала).

II. Уменне бачыць аўтарскую пазіцыю (да 2 балаў):

- дакладна вызначана і абгрунтавана аўтарская пазіцыя (2 балы);
- няпоўна вызначана аўтарская пазіцыя (1 бал);
- вызначаны асобны аспект аўтарскай пазіцыі (0,5 бала).

III. Уменне абгрунтаваць прачытанае (да 7 балаў):

- дакладнае і вычарпальнае абгрунтаванне ўласнага прачытання твора; наяўнасць чытацкага вопыту (звесткі пра аўтара, паралелі з іншымі творами, спасылкі на іншыя аўтараў, уласныя паэтычныя радкі, цытаты і інш.), творчы характар водгукі (7 балаў);

- наяўнасць цікавых назіранняў над творами, пэўнага чытацкага вопыту, эпізадычнае абгрун-

таванне сваіх вывадаў са спасылкай на тэкст і творы іншых аўтараў (5 – 6 балаў);

– ацэнка асобных (2 – 3) аўтарскіх перакананняў, думак, разважанняў; частковае абгрунтаванне (4 балы);

– наяўнасць цікавых назіранняў над творам без пэўных доказаў (3 балы);

– канстатацыя арыгінальнасці прачытанага, але адсутнасць доказаў, наяўнасць фактычных, лагічных памылак у доказах, абмежаваны чытацкі вопыт (2 балы);

– недакладнасць, спрошчанасць асабістай ацэнкі, пераказ зместу твора, недарэчнае цытаванне твораў вядомых аўтараў (1 бал).

IV. *Уменне вызначаць ролю сюжэта, кампазіцыі, вобразных сродкаў (да 8 балаў):*

– дакладнае вызначэнне кампазіцыі твора, сюжэтных ліній, вобразаў, вобразных сродкаў, іх цікавая інтэрпрэтацыя (8 балаў);

– нязначныя недахопы ў інтэрпрэтацыі вобразных сродкаў і структуры тэксту (5 – 7 балаў);

– наяўнасць нешматлікіх (1 – 2) памылак у вызначэнні і інтэрпрэтацыі кампазіцыі твора, сюжэтных ліній, вобразаў, вобразных сродкаў (4 балы);

– інтэрпрэтацыя асобных элементаў тэксту (3 балы);

– павярхоўнае бачанне ролі сюжэта, кампазіцыі, вобразаў, мастацкіх сродкаў у раскрыцці тэмы і ідэі твора; недакладнасці ў вызначэнні ролі сюжэта, кампазіцыі, вобразных сродкаў (2 балы);

– пералічэнне мастацкіх сродкаў без абгрунтавання іх значнасці ў творы (1 бал).

V. *Моўнае і кампазіцыйнае афармленне водгук (да 4 балаў):*

– прадуманасць кампазіцыі работы (адпаведнасць кампазіцыі водгук асаблівасцям тыпу і жанру маўлення), багацце, разнастайнасць моўных сродкаў, дакладнасць словаўжывання (4 балы);

– нязначныя парушэнні кампазіцыйных частак, неістотныя недахопы моўнага выражэння (3 балы);

– парушэнні кампазіцыйных частак, недахопы моўнага выражэння (беднасць слоўніка, русізмы) (2 балы);

– парушэнне кампазіцыйных частак работы (зацягнуты ўступ, адсутнасць заключэння) (1 бал).

VI. *Пісьменнасць (да 5 балаў):*

– адсутнасць памылак (арфаграфічных, граматычных, маўленчых) (5 балаў);

– наяўнасць 1 – 2 памылак (4 балы);

– наяўнасць 3 – 4 памылак (3 балы);

– наяўнасць 5 – 6 памылак (2 балы);

– наяўнасць 7 – 8 памылак (1 бал);

– наяўнасць больш за 8 арфаграфічных, пунктуацыйных, граматычных памылак (0 балаў).

VII. *Творчы характар работы (да 2 балаў):*

– арыгінальнасць, дакладнасць маўлення, навуковы круггляд, наяўнасць цікавай формы і яе поўная рэалізацыя (2 балы);

– наяўнасць асобнага цікавага назірання або назіранняў, параўнальных паралелей з іншымі творамі (2 балы).

Пералічаныя крытэрыі сведчаць, што водгук – сінтэтычны від работы, ён прадугледжвае наяўнасць ведаў, уменняў, навыкаў як па літаратуры, так і па мове, літаратуразнаўчы, лінгвістычны аналіз, асабістае ўспрыманне твора.

Нягледзячы на наяўнасць крытэрыяў ацэнкі водгук на алімпіядах, варта мець на ўвазе, што водгук – праца творчая, індывідуальная, таму нейкіх абавязковых схем, гатовых шаблонаў для яго напісання няма. Важна, каб вучань асобна адрэагаваў на мастацкі твор, раскрыў яго сэнс, даў асабістую інтэрпрэтацыю ідэйнага зместу, судзіў аўтарскія думкі і пачуцці з уласнымі.

Разгледзім методыку працы на ўроку беларускай літаратуры ў Х класе на тэму «Водгук на абразок “На берэзе Бярозы” Ф. Янкоўскага».

Мэты і задачы ўрока: адпрацоўваць элементы водгукі як жанру сачынення; удасканаліць навыкі звязнага маўлення, уменне разумець і ацэньваць мастацкі твор; развіваць навыкі лінгвістычнага аналізу твора; выходзіць любоў да роднай зямлі, павагу да людзей працы.

ХОД УРОКА

I. Гутарка па пытаннях.

1. Што такое водгук? Якая структура водгукі? У чым заключаюцца асаблівасці яго зместу?

2. Чым вядомы Фёдар Янкоўскі?

II. Знаёмства з абразком “На берэзе Бярозы” Ф. Янкоўскага.

1. Паслухаць абразок “На берэзе Бярозы” Ф. Янкоўскага і сказаць, ці зацікавіў вас твор.

2. Чытанне абразка з мэтай высветліць тэму, ідэю, вобразы, сюжэт, мастацкія сродкі.

III. Гутарка па пытаннях.

1. Што з’яўляецца прадметам гутаркі ў абразку? (*Адносіны чалавека да зямлі і прыроды.*)

2. Якая асноўная думка твора? (*Чалавек павінен быць клапацлівым гаспадаром на зямлі.*)

3. Дзе і калі адбываюцца падзеі, апісаныя ў абразку?

4. Якія падзеі, эпизоды прыцягнулі вашу ўвагу?

5. Хто з герояў вам спадабаўся? Чаму?

6. Над чым прымусліў задумацца твор?

IV. Знаёмства са схемай напісання водгуку.**V. Праца са схемай водгуку і вусны аналіз абразка.**

1. Сфармулюйце тэзіс (думку), над якім (якой) будзеце разважаць.

2. Прачытаем тэзісы, запісаныя на дошцы. Які тэзіс, на вашу думку, найбольш удалы?

3. Якім чынам будзеце даказваць абраны тэзіс?

4. Які зробіце вывад?

5. Як вы разумееце сутнасць мастацкіх вобразаў? (Юэфка, людзі з дзесяці хат, аўтар, хлопцы.)

6. Вызначце мастацкія дэталі, ужытыя аўтарам у тэксце.

7. Як пачаць водгук? Што можа быць зыходным пунктам водгуку? (*Праблема, галоўная мастацкая дэталі, вобраз, асоба аўтара, канкрэтны выпадак з жыцця.*)

8. Падумайце, каму вы адрасуеце водгук [членам гуртка “Роднае слова”, сябру, настаўніку, масамаму чытачу (артыкул у газету)]. Выберыце адпаведную форму.

9. Напішыце ўступную частку водгуку, потым параўнайце яе з уступамі, запісанымі на дошцы. Калі вы лічыце, што ваш уступ “слабейшы”, запішыце адзін з прапанаваных.

10. Якое ўражанне на вас зрабіў аўтар? (Юэфка, хлопцы, прырода.)

11. Выберыце словы і словазлучэнні, якія вы лічыце мастацкімі дэталімі. Увядзіце адно (на выбар) слова ці словазлучэнне ў водгук у якасці цытаты, пакажыце, як “працуе” слова ці словазлучэнне на ідэйны змест твора. Загалавак. Шматкроп’і. Іх роля.

12. Сфармулюйце заключную думку водгуку.

VI. Дамашняе заданне. Дапрацаваць водгук на абразок “На беразе Бярозы” Ф. Янкоўскага.

МАТЭРЫЯЛЫ ДА ўРОКА

1. Залацінкі мудрасці (для выкарыстання ў якасці эпіграфа).

1) Балюча і травам, і кветкам...

П. Панчанка.

2) Жыццё даецца, каб жыццё тварыць...

А. Вярцінскі.

3) Зямля – прытулак зла і дабрата.

П. Макаль.

4) Нягоднік не родзіцца, а робіцца.

Прыказка.

5) Трыбух поўны, ды вочы пустыя.

Прыказка.

6) Паганае злле не зрывавай, а з каранем вырывавай.

Прыказка.

2. Магчымыя тэзісы.

1) Цікавы і павучальны мастацкі твор – крок да маральнага сталення.

2) Чалавек і зямля.

3) Жыццё даецца, каб жыццё тварыць.

4) Хто мы на роднай зямлі? Людзі ці... ?

5) Чалавек і прырода.

3. Магчымыя загаловкі водгуку.

1) Урок маральнага сталення.

2) Урок адносін да зямлі.

3) Пустадомкі і людзі.

4) Мы твае сябры, прырода.

4. Пытанні і падказкі да роздуму над сэнсам загаловка абразка “На беразе Бярозы” Ф. Янкоўскага.

1) Што выражае заглавак, тэму ці асноўную думку?

2) Сказ няпоўны (няма дзейніка і выказніка); дапоўнім: на беразе Бярозы жывуць людзі, а не пуштадомкі.

3) Чаму аўтар не расшыфраваў думку? (*Мастацкі прыём, недасказанасць думкі пакідае чытачу прастору для роздуму.*)

5. Матэрыялы для разважанняў.

I. Думка. Цікавы і павучальны твор – крок да маральнага сталення.

Доказ.

1) Твор цікавы, бо мае вялікую сілу ўздзеяння на чытача (мова, праблемы). Цікавыя вобразы і праблемы – ад цікавасці аўтара да слова.

2) Павучальны, бо вучыць:

– быць гаспадаром на зямлі;

– беражліва ставіцца да зямлі, прыроды;

– разбірацца ў людзях;

– бачыць прыгожае.

Вывад. Сустрэча з мастацкім творам – святая душы.

II. Думка. Чалавек і зямля.

Доказ.

1) Людзі, якія цесна зрасліся з зямлёй.

2) Людзі, адарваныя ад зямлі.

Вывад. Чалавек і зямля – адзінае цэлае.

III. Думка. Жыццё даецца, каб жыццё тварыць.

Доказ.

1) Жыццё тварыць – значыць праявіць сябе ў пэўнай справе.

2) Даюць жыццё ўсяму на зямлі людзі, якія твораць (нехта пасадзіў яблыньку, лес, доіць кароўку, апрацоўвае зямельку, каб яна была бяздонным багаццем).

3) Некаторыя хлопцы, поўныя энергіі, здароўя, не твораць, а толькі спажываюць вынікі працы іншых. Яны як струпы на здаровым целе.

Вывад. Нельга марнаваць уласнае жыццё.

IV. *Думка.* Хто мы на роднай зямлі? Людзі ці... ?

Доказ.

1) Ёсць людзі (Юзэфка, людзі з дзесяці хат, аўтар), якія зрасліся з зямлёй. З пакалення ў пакаленне перадаецца любоў да зямлі, сумленныя паводзіны, учынкi, дбайнасць у адносінах да працы.

Што ў творы з'яўляецца мерай чалавечнасці?

2) Ёсць пустадомкі (хлопцы), якія жывуць на зямлі адным днём.

Вывад. Пустадомкам не месца сярод людзей, на зямлі.

V. *Думка.* Чалавек і прырода.

Доказ.

1) Можна знішчыць усё: і красу берага; і няспелыя яблыкі; і кавалкі хлеба.

2) А што атрымаем узамен?

Вывад. З прыродай патрэбна абыходзіцца палюдску, дбайна, так, як Юзэфка, як аўтар.

Прыкладныя ўступы водгукаў на апавяданні Фёдара Янкоўскага

1. Калі хочаце сустрэцца з жывым родным словам, пачытайце творы (апавяданні, абразкі) Фёдара Міхайлавіча Янкоўскага. У іх розныя пачуцці, праблемы жыцця ўвасоблены ў вобразным, гаваркім беларускім слове. Гавораць звычайныя людзі, гаворыць вёска. Вось, напрыклад, невялічкі абразок...

2. Сустрэчы... Сустрэчы... Іх многа. То з сябрамі. То з прыродай... Сярод іх дарагія сустрэчы з героямі мастацкіх твораў. З імі, як з сябрамі, жывеш, сумуеш, дзелішся патаемнымі думкамі.

Вось і сёння чарговая сустрэча... (*Такі ўступ можна выкарыстоўваць у экспрэсіўна-вобразным тэксце.*)

Але самыя прыемныя сустрэчы з родным словам, гучным і ёмістым, нячутным і загадкавым. А то і проста са словам... Сёння я сустракаюся са словам...

3. Характэрна жыцця, чалавека працы, прыроды... Усё, як у люстэрку, знаходзіць адбітак у творах майстроў мастацкага слова. Сёння ў мяне сустрэча з характэрна жыцця (працы, душы) чалавека. Чытаю апавяданне Фёдара Міхайлавіча Янкоўскага... і бачу...

4. Дабро і зло... Вечныя непрымірымыя паняцці, вартасць якіх вымяраецца шалямі жыцця, не раз выяўраецца ў мастацкіх творах. (*Уступ ад праблематыкі твора.*)

5. Зямелька любіць, каб ад яе не толькі бралі, але і давалі, любілі. У гэтым сэнс жыцця хлеба-робаў, маіх бацькоў, дзядоў, прадзедаў. У гэтым сэнс жыцця майго таты, які з самага ранку шчы-

руе на калгасных палетках. Але ёсць і іншыя адносіны да зямлі.

6. Калі ў жывой гаворцы народа пачуеш першы раз у жыцці новы для цябе цікавы выраз, міжвольна прыгадваеш словы Максіма Танка: "О, колькі яшчэ не адкрыта / Адценняў у ёй і блакіту, / Патрэбных народу, паэтам, / Каштоўнай руды, самацветаў". (*Уступ ад мастацкага слова.*)

7. Вобраз маці знаходзіць адлюстраванне ў творах многіх пісьменнікаў і паэтаў. Для некаторых з іх гэта не проста вобраз, але асаблівая тэма, з якой не развітаецца аўтар на працягу сваёй творчасці. Так і Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі, аўтар шматлікіх лірычных замалёвак пра маці, вылучаных у кнігах асобным раздзелам. Напрыклад, у зборніку... надрукавана восем літаратурных мініячур пра маці. І кожны твор – новы штрышок у светлым вобліку маці. Абразок "У гасцях"... (*Уступ ад вобраза твора.*)

8. Пустадомкаў не сеюць. Яны самі сеюцца, вырастаюць і жывуць. Іх сустракаем вельмі часта. З імі змагаемся. Іх выкараняюць, як зелле, і нашы пісьменнікі. Напрыклад, Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі вядзе з імі адкрытую барацьбу ў невялічкім абразку "На беразе Бярозы".

9. Не магу раўнадушна дзяжурыць у школьнай сталовай, асабліва калі дзеці абедаюць адны, без дзяжурнага настаўніка. Гам і шум. І пад нагамі лусты Хлеба. З болей у душы падымаю Хлеб і задаю сабе пытанне: "Хто мы на зямлі? Людзі ці пустадомкі? Хіба ж можна так з хлебам?" А сёння, чытаючы апавяданне Фёдара Міхайлавіча Янкоўскага, я пераканалася, што гэтае пытанне хвалюе не адну мяне.

Спіс літаратуры

1. Лаўрэль, Я. Зразумець мастацкі твор : аналіз напісання водгукаў / Я. Лаўрэль // Роднае слова. – 2001. – № 10. – С. 65 – 68.

2. Методические рекомендации по разработке заданий школьного и муниципального этапов всероссийской олимпиады школьников по литературе в 2010/2011 учебном году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [www.krao.ru/files/fck/file/savirko/literature\(1\).doc](http://www.krao.ru/files/fck/file/savirko/literature(1).doc). – Дата доступа : 07.11.2010.

3. Лаўрэль, Я. Водгук на паэтычны твор / Я. Лаўрэль // Роднае слова. – 2003. – № 1. – С. 61 – 67.

4. Порядок проведения олимпиады школьников в 2010 году Союзного государства "Россия и Беларусь : историческая и духовная общность" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : mon.gov.ru/files/materials/7708/royadok.2010.doc. – Дата доступа : 07.11.2010.

Таццяна ПУЧЫНСКАЯ,
кандыдат педагагічных навук,
дацэнт, загадчык кафедры філалогіі
Баранавіцкага дзяржаўнага ўніверсітэта.